

Πέντε συνοπτικές πραγματείες σχετικά με τις διαταραχές πρόσληψης της τροφής.

Σάββας Μπακιρτζόγλου ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

1. Ανορεξία: η αποστροφή του κοριτσιού για την σεξουαλικότητα.

Ο Freud (1917) υπογραμμίζει ότι το πρώτο αναγνωρίσιμο στάδιο της σεξουαλικής οργάνωσης (ψυχοσεξουαλική εξέλιξη) είναι το «στοματικό» ή «κανιβαλιστικό». Εδώ είναι που προεξάρχει το **διατροφικό ένστικτο**, άλλως ειπείν ο σεξουαλικός σκοπός είναι η βρώσις. Ο θηλασμός αφορά σε μια βασική ενστικτώδη ανάγκη, ενώ η διαδικασία του είναι ευχάριστη (ευχαρίστηση της θερμότητας του σώματος, της υγρής υφής του γάλακτος, της γεύσης του). Η ανάμνηση αυτή παραμένει στα χείλη και έτσι δημιουργούνται ερωτικά σημεία, ερωτογενή, που προκαλούν ερωτική ικανοποίηση. Στη συνέχεια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης η ανάμνηση και η ικανοποίηση που ανακαλεί αυτονομούνται, αποσυνδέονται από την ενστικτώδη όρεξη, από την ανάγκη του θηλασμού. Έτσι το βρέφος πιπιλάει μολονότι δεν πεινάει: επιθυμεί τη (σεξουαλική) ευχαρίστηση που του προσφέρει ο μαστός ενώ δεν έχει ανάγκη να πιει γάλα. Αργότερα μπορεί να έχει στοματικές σεξουαλικές φαντασιώσεις (π.χ. «θα σε φάω»), οπότε οργανώνει μια στοματική αντικειμενοτρόπο σχέση. Άλλως ειπείν, προϊούσης της εξέλιξης, η σεξουαλικότητα διαφοροποιείται και αυτονομείται από το ένστικτο. Η σεξουαλική ευχαρίστηση συνδέεται με αυτήν που προκύπτει από το πιπίλισμα του μαστού, το βρέφος αναζητά με κάθε τρόπο την επανάληψη αυτής της ευχαρίστησης, την οποία θυμάται. Μπορεί να πιπιλάει οτιδήποτε ή ακόμα και να φαντάζεται την ύπαρξη του μαστού. Ο σεξουαλικός σκοπός ο οποίος ενυπάρχει στην στοματική οργάνωση εμφανίζεται σε στιγμιότυπα ερωτικού παροξυσμού, κατά τα οποία ο εραστής

μπορεί να ξεστομίζει «θα μπορούσα να σε φάω με έρωτα ή από έρωτα». Κατάλοιπα του στοματικού σταδίου υπάρχουν στα γλωσσικά ιδιώματα των ενηλίκων, επί παραδείγματι συχνά γίνεται λόγος για ένα πολύ «γευστικό» ερωτικό/σεξουαλικό αντικείμενο ή περιγράφουμε τα πρόσωπα τα οποία λατρεύουμε ως πολύ «γλυκά» κ.λ.π. Επίσης η σεξουαλικότητα του στοματικού σταδίου εκφράζεται στις στοργικές στιγμές των ενηλίκων με τα παιδιά κατά τα οποία οι πρώτοι συμπεριφέρονται σα νήπια π.χ. υποδύομενοι/παίζοντας το λύκο ή τον σκύλο κ.λ.π. και απειλώντας τους μικρούς τους φίλους, δίκην αστείου, ότι θα τους καταβροχθίσουν. Στα όνειρα, τα γλυκόγευστα αντικείμενα και τα γλυκά φαγητά συνήθως επέχουν θέση χαδιών ή σεξουαλικών ικανοποιήσεων.

Στο στοματικό στάδιο ο σκοπός του σεξουαλικού ένστικτου είναι μόνο ο κανιβαλισμός και η καταβρόχθιση. Όμως οι προδιαθέσεις αυτές μπορεί να εμφανίζονται διαμέσου ενός πιο εξελιγμένου σταδίου (παλινδρόμηση) με τη μορφή π.χ. κάποιου φόβου ότι το υποκείμενο κινδυνεύει να φαγωθεί φερ'επειν από ένα ζώο, άλλως ειπείν η θεματική της καταβρόχθισης εκφράζεται διαμέσου μιας φοβίας η οποία συμπυκνώνει/σημαίνει το άγχος ευνουχισμού στο οιδιπόδειο στάδιο (μεθύστερο του στοματικού).

Η δυσλειτουργία του διατροφικού ένστικτου συνδέεται με την αποτυχία του οργανισμού να ελέγξει το σεξουαλικό ένστικτο (Freud, 1918). Είναι ευρέως γνωστή μια νεύρωση των κοριτσιών η οποία προκύπτει σε πιο εξελιγμένα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, συνήθως κατά την εφηβεία ή αργότερα. Πρόκειται για την **ανορεξία** η οποία, εν τέλει, εκφράζει την αποστροφή του κοριτσιού προς την σεξουαλικότητα. Κατά τον Freud (1918), αυτή η νεύρωση σχετίζεται με το στοματικό στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης.

2. Βουλιμία: το γέμισμα του άδειου

Ο Winnicott (1984), συνέδεσε κάποια διατροφικά προβλήματα με το «άδειο». Το αίσθημα του **κενού** είναι πρωτογενές, ανήκει στο παρελθόν, σε μια εποχή όπου η ωριμότητα δεν είχε φτάσει σε βαθμό ώστε να δοθεί νόημα σε αυτήν την

κατάσταση. Όταν το κενό εμφανίζεται στην ψυχοθεραπεία, είναι μια συνθήκη παραπέμπουσα σε μια παρελθούσα εμπειρία την οποίαν το υποκείμενο δε μπορεί να θυμηθεί. Ο Winnicott υποστηρίζει ότι ο ασθενής λόγω του εκσεσημασμένου φόβου του για το απαίσιο κενό, μπορεί να το μεταβάλλει σε μια κατάσταση που φοβάται και αναζητά (οξύμωρο). Τότε οργανώνει αμυντικά ένα ελεγχόμενο από αυτόν **αίσθημα κενού**, μην τρώγοντας, μη μαθαίνοντας, ή αντίθετα, τείνει να γεμίζει το κενό ανελέητα με μια τρελή ψυχαναγκαστική **βουλιμία**, μια προστατευτική λειτουργία του Εγώ, ενάντια στον τρομακτικό φόβο του άδειου. Η κρίση βουλιμίας είναι ένα **φρενήρες** επεισόδιο, κάτω από συνθήκες απώλειας του ελέγχου. Γίνεται λόγος για βουλιμία της τροφής, επίσης για βουλιμία αντικειμένων (υπερκατανάλωση, πολυφαρμακία, παθολογικό shopping, υπερσεξουαλικότητα). Ανήκει στις στοματικές εκδηλώσεις, και στις έξεις (τοξικομανία χωρίς ναρκωτικά), σύμπτωμα-σταυροδρόμι ανάμεσα στο κενό περιεχομένου του ψυχοσωματικού συμπτώματος (σωματοποίηση) και του υστερικού σημαίνοντος. Είναι ένα παθολογικό συμπεριφορικό σύμπτωμα, παρορμητικού υπόβαθρου, άνευ ψυχικού περιεχομένου, αποτέλεσμα μιας ελλιπούς ψυχοποίησης. Με αυτήν την έννοια ενέχει μια αμυντική λειτουργία ενάντια στην ψυχωτική αποδιοργάνωση, ή την υφέρπουσα κατάθλιψη. Όταν ο ασθενής, χάρη στην εξάρτηση από τον αναλυτή, αρχίζει να **εσωτερικεύει** τη διαδικασία γεμίζει προσδευτικά το κενό του με περιεχόμενο αντί με βουλιμία, ένδειξη ότι αρχίζει να αισθάνεται ευχάριστα. Η βάση όλης της μάθησης (όπως και της διατροφής), είναι το αίσθημα **κενού**.

3. Η απώλεια του μητρικού στήθους

Τα μικρά παιδιά που τα παράτησε το περιβάλλον τους, νοιώθουν ασύλληπτες **αγωνίες** και κινδυνεύουν στη συνέχεια να αναπτύξουν **σχιζοειδικά** συμπτώματα. Γίνεται λόγος για συναισθηματικά ελλείμματα του περιβάλλοντος (έλλειψη της μαμάς, απουσία της οριστική ή προσωρινή, δυσκολία της να επιδαψιλεύσει το παιδί με τις πρωτογενείς και αναγκαίες φροντίδες), τα οποία καταλήγουν να προξενούν μη ανατάξιμες συνέπειες στην εξέλιξη του παιδιού. Οι **τραυματικές** συναισθηματικές ελλείψεις όταν είναι ποσοτικές έχουν να κάνουν με την φυσική

απουσία του πρωτογενούς μητρικού αντικειμένου είτε εξαρχής (εργασίες του R. Spitz, 1945, σχετικά με τον ιδρυματισμό), είτε αφού το βρέφος είχε προηγουμένως δομήσει έναν δεσμό μαζί του με συνέπεια την **ανακλιτική κατάθλιψη** (κατά Spitz, 1946). Η κατάθλιψη αυτή περιλαμβάνει **τρεις φάσεις**: α) της φρίκης (συντριβής), β) της απελπισίας, και γ) του αποχωρισμού. Στη διάρκεια αυτών των τριών φάσεων το παιδί αρχικά κινείται πρωτίστως προς άγραν του χαμένου ανακλιτικού αντικειμένου, ενώ στη συνέχεια, συντετριμμένο, εισέρχεται σε μια κατάσταση **διάψευσης** λιγότερο ή περισσότερο εκσεσημασμένης, ανάλογα με το επίπεδο δόμησης των εσωτερικευμένων αντικειμένων του (βαθμός κατάκτησης της σταθερότητας /συνέχειας του αντικειμένου) και του χρόνου που διήρκεσε ο αποχωρισμός. Στη βάση αυτής της αμυντικής διαδικασίας, επισυμβαίνει μια στροφή των εχθρικών ενορμήσεων του παιδιού εναντίον εαυτού, ενώ η απώλεια του μητρικού στήθους, συμπαρασύρει αυτήν του στοματικού οργάνου το οποίο αρχικά του επέτρεπε να χρησιμοποιεί τον μαστό, με αποτέλεσμα το παιδί σταματάει να τρώει. Κατά τον Winnicott κάτω από αυτές τις στερητικές συνθήκες, μπορεί να παρατηρείται επίσης απώλεια της δημιουργικής ικανότητας του υποκειμένου, και αναστολή ή διάλυση της ενορμητικότητάς του.

4. «Ο λόγος σου με χόρτασε και το φαί σου φάτο».

Ο Πλάτων διατύπωνε την ψυχή του ανθρώπου εν είδει κέρινου εκμαγείου πάνω στο οποίο αποτυπώνονται τα διάφορα αισθητηριακά δεδομένα. Η παρουσία του αντικειμένου, της πραγματικότητας, εγγράφεται στο υποκείμενο τόσο συνειδητά όσο και ασυνείδητα. Σε αντίθεση με τη συνειδητή εγγραφή που εξανεμίζεται ταυτόχρονα με την απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος, η εγγραφή στο ασυνείδητο επίπεδο αφήνει/ δημιουργεί ίχνη στην ψυχική ζωή, είναι εσωτερική και μόνιμη. Επιλεκτικά κάποια απ'αυτά τα ίχνη-τα ανεκτά- θα μπορέσουν να επενδυθούν λιβιδινικά. Τα ονομάζουμε μνημονικά ή αναπαραστατικά ίχνη και αποτελούν το θεμέλιο της αναπαράστασης του πράγματος (Freud, 1895 πρώτη τοπική θεωρία). Αφορούν στη μεταλλαγή των αντιληπτικών στοιχείων σε αναπαραστατικά, διαμορφούμενα υπό την αιγίδα της αρχής της ευχαρίστησης. Η

παρουσία του στήθους αποτελεί το αντιληπτικό ερέθισμα ενώ η απουσία του μια απειλητική πραγματικότητα (κατάσταση συναγερμού), υπό το κράτος της οποίας το απόν /πραγματικό ερέθισμα μετατρέπεται σε ψυχικό, διαμέσου της επιλεκτικής λιβιδινικής επένδυσης ενός ευχάριστου προϋπάρχοντος μνημονικού ίχνους, αυτού της βρεφοκρατούσας μητέρας, με αποτέλεσμα την αποτροπή ενός τραυματικού βιώματος. Σε αυτήν την περίπτωση η ένταση που κατακλύζει το Εγώ, άλλως ειπείν το ποσοτικό, μετατρέπεται σε ποιοτικό (αναπαραστάσιμο), η ποσότητα μεταλλάσσεται σε ποιότητα. Είναι ακριβώς αυτός ο μετασχηματισμός ο οποίος θα ανατρέψει την τραυματική ισοδυναμία μεταξύ απουσίας και απώλειας (Σκούληκα, 2014). Η απουσία, για να μη γίνει απώλεια, προϋποθέτει την απαγκίστρωση από το βάρος της στερητικής εξωτερικής πραγματικότητας, το πέρασμα από το πράγμα στο συμβολισμό, στη γλώσσα, με τη διαμεσολάβηση των λέξεων οι οποίες απευθύνονται στο αντικείμενο: είναι αυτές οι οποίες υποκαθιστούν το μητρικό αντικείμενο (*ο λόγος σου με χόρτασε και το φαί σου φάτο*). Οι στοματικές ικανοποιήσεις του βρέφους αντικαθίστανται από το γλωσσικό γέμισμα, το κενό πληρώνεται, δομείται με τα λόγια, οπότε επιτυγχάνεται η μετάβαση από το στόμα γεμάτο από το στήθος στο στόμα πληρωμένο με λέξεις (Abraham-Torok, 1990). Η δόμηση του κενού του στόματος με λέξεις, αποτελεί ένα πρώιμο παράδειγμα ενδοβολής. Πρόκειται για την αναπαράσταση της λέξης, δηλαδή τη ρηματοποίηση η οποία μας δείχνει ότι έχουμε απομακρυνθεί από το πράγμα, αφορά στην απόσταση, στο πένθος, στην απουσία. Βρισκόμαστε εδώ στην τάξη του δευτερογενούς συμβολισμού (συμβολικός ευνουχισμός). Αν τα πράγματα δεν οδηγηθούν έτσι ώστε το υποκείμενο να φτάσει στη λέξη, τότε το κενό καλύπτεται είτε με πραγματική τροφή, είτε με ενσωματώσεις (Δημόπουλος, 2013). Συνεπώς, είναι μεταξύ της παρουσίας-απουσίας του αντικειμένου και της διαδρομής προς την ψευδαισθητική του ικανοποίηση (επανεύρεση του στήθους φαντασιακά), που γεννιέται η αναπαράσταση. Το υποκείμενο, μέσω αναπαραστάσεως, στρέφει στο αντίθετο μια απογοήτευση έτσι ώστε να τα βγάλει πέρα με το κακώς έχειν (Ποταμιάνου 1999). Στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος θα έρθει *αναπλήρωση* μέσω της αναπαράστασης: είναι η απουσία του αντικειμένου η οποία αποτελεί την προϋπόθεση της αναπαράστασης, και γενικότερα της ανάπτυξης της σκέψης.

5. Η άρνηση λήψης τροφής στη μελαγχολία

Ο Abraham K. διακρίνει δύο πρωκτικές φάσεις. Η πρωιμότερη εγκαθίσταται πριν τον μυϊκό έλεγχο των σφιγκτήρων (απώλεια κοπράνων «χάνω τα κακά μου»). Το παιδί ζει τα κόπρανά του σαν κάτι δικό του. Αν τα χάσει, το βιώνει σαν ευνουχισμό (πρωκτικός ευνουχισμός). Εδώ έχει απώλεια, χάνει το αντικείμενο και αυτό είναι ένας χαμός και καταστροφή του αντικειμένου μαζί. Είναι σ' αυτή την πρώτη πρωκτική περίοδο όπου **παλινδρομεί** η λιβιδώς του μελαγχολικού: πρόκειται για την **καθήλωση**, που αφορά στη **μελαγχολία** κατά Abraham και Freud. Σε αυτή τη φάση το παιδί χάνει το αντικείμενο, αλλά και μέρος του εαυτού του. Αυτό αφορά στον πρωκτικό ευνουχισμό ο οποίος είναι ένα προστάδιο του άγχους του γενετήσιου ευνουχισμού. Τω όντι, ο φόβος του υποκειμένου ότι θα χάσει το πέος του (οιδιπόδεια τιμωρία) έχει ένα προηγούμενο, το προηγούμενο ότι θα χάσει τα κόπρανα του. Όμως η παλινδρόμηση αυτή δεν σταματάει εδώ, αλλά συνεχίζει μέχρι τη στοματική φάση (κανιβαλιστική). Πρόκειται για τη φαντασίωση εισαγωγής/ενσωμάτωσης του χαμένου αντικειμένου, μια κατάσταση του ψυχισμού όπου το υποκείμενο βάζει το νεκρό μέσα του, για να μη δεχθεί την απώλεια, καταπίνει το απολεσθέν, για να γλιτώσει την απώλεια. Είναι ένα «τρικ» του ψυχισμού μας για να μην δεχθεί αυτό που άλλαξε, ώστε να μην μπει στον κίνδυνο της αλλαγής: γίνεται το ίδιο το άτομο ο φορέας του νεκρού. Η φαντασίωση της ενσωμάτωσης άπτεται της **αρχής της ευχαρίστησης**, και όχι της πραγματικότητας. Η πραγματικότητα μου βάζει στοίχημα καθημερινά ν' αλλάξω. Η φαντασίωση είναι το «κόλπο» για να μην αλλάξω, μια μορφή αντίστασης: *«αφού έφυγες εσύ εγώ με το ζόρι θα σε αποκαταστήσω ξανά στο ρόλο σου»*. Οικειοποιούμαι το αντικείμενο «βαμπιρικά», το τρέφω για να το κρατήσω ζωντανό, δεν δέχομαι την ελευθερία του άλλου να πεθάνει, να φύγει κλπ.. Ιδού η ασέβεια προς το αντικείμενο: η ενσωμάτωση είναι μια πράξη παράνομη. Εδώ δεν υπάρχει μεταφορά, συμβολισμός, ο λόγος είναι **απομεταφοροποιημένος**, γεμάτος «πράγμα». Είναι μια διαδικασία αποδόμησης της αναπαράστασης την οποία ονομάζουμε και αντιμεταφορά.

Εν κατακλείδι, επειδή το υποκείμενο δεν μπορεί να συγκρατήσει το αντικείμενο πρωκτικά, παλινδρομεί και το συγκρατεί με το στόμα του. Ο μελαγχολικός χάνει το αντικείμενο (πρώτη πρωκτική φάση) και τείνει προς ναρκισσιστικές ταυτίσεις,

δηλαδή μέσω στοματικής παλινδρομώσεως της λιβιδούς το ενσωματώνει, το ξανακάνει δικό του με σκοπό ίσως, να το ξαναφέρει στη ζωή (Abraham N.1987). Στην την πρώτη πρωκτική φάση όπου το υποκείμενο έχει υποστεί την απώλεια του αντικειμένου, η επανόρθωση γίνεται μέσω της συγκράτησης με το στόμα: το μελαγχολικό άτομο **παλινδρομεί** στο στοματικό στάδιο (μανιακή παλινδρόμηση) και ενσωματώνει το αντικείμενο (κανιβαλιστική ταύτιση). Εδώ συνδέεται και η άρνηση λήψης τροφής του μελαγχολικού: δεν τρώει επειδή φαντάζεται ότι έτσι καταπίνει το χαμένο αντικείμενο.

Βιβλιογραφία

Abraham-Torok, : «L'écorce et le noyau », Flammarion, Paris 1987.

Δημόπουλος Β. (2013). Το σώμα και οι αναπαραστάσεις του. Γαβριηλίδης, Αθήνα.

Freud S. (1895). Project for a scientific psychology. S.E., 1, The Hogarth Press, London.

Freud (1955). From the history of an infantile neurosis. S.E. The Hogarth Press, London.

Golse B. (2002). Anaclitisme, Anaclitique . Dictionnaire de la Psychanalyse » , sous la direction de De Mijola A., Calmann –Levy.

Kreisler L. (2002). Hospitalisme. Dictionnaire de la Psychanalyse » , sous la direction de De Mijola A., Calmann –Levy.

Μπακιρτζόγλου Σ. (2003 έως σήμερα). Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής. Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη», Αθήνα.

Ποταμιάνου Α. (1999). Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ. Κέδρος, Αθήνα.

Σκούληκα Α. (2014). Σκέψεις για την επανάληψη στο έργο του Freud. Δελτίο 51 της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος.

Winnicott D. (2005). Φόβος κατάρρευσης. Άγρα, Αθήνα